

**Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım,
Robert Jackson, çev. Üzeyir Ok, M. Ali Özkan,
İstanbul: DEM Yayınları, 2005, 243 sayfa.**

Emre ALTINTAŞ*

Toplumların özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek çok kültürlü hale bürünmeleri birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. 60'lı yıllardan itibaren telaffuz edilmeye başlanan küreselleşmenin global etkisi hesaba katıldığında bu tartışmalar geniş bir alana yayılmıştır. Yeni toplum yapılarının tartıştığı konulardan bir tanesi din eğitimi meselesi olmuştur. Bu meyanda özellikle farklı kültürlerin bir arada barındığı toplumlardaki din eğitiminin içeriği masaya yatırılmıştır.

Çok kültürlü din eğitimi tartışmalarına erken başlayan ülkelerden bir tanesi, bünyesine kattığı heterojen yapıdaki insan kitlelerinin etkisiyle, İngiltere olmuştur. Aslında ülkede 1944 tarihli eğitim yasasıyla devlet okullarında din dersi zorunlu kılınmıştır. Ancak zamanla değişik inançlardan bireylerin din eğitimi ihtiyacının doktriner yapıdaki bu ders tarafından karşılanamaması, din dersleri adına yeni arayışları başlatmıştır. Bu arayışlar esnasında özellikle Ninian Smart tarafından geliştirilen fenomenolojik yaklaşım öne çıkmıştır. Böylece din derslerinde ülkede mensubu bulunan altı dine objektif olarak yer verilmesine dayanan "Dünya Dinleri Yaklaşımı" benimsenmiştir.

Ülkede yapılan bu liberal tartışmalar esnasında Robert Jackson tarafından hazırlanan "Yorumlayıcı Yaklaşım" ortaya çıkmıştır. Yorumlayıcı yaklaşım, Jackson ve bir grup araştırmacının Warwick Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirdiği bir dizi proje esnasında geliştirilen bir din eğitimi yaklaşımıdır. Jackson'un deyişiyle, temelde Ninian Smart'a ait fenomenolojik yaklaşımdan etkilenmekle beraber onun katkı sağlamaya yönelik bir eleştirisidir.

Yaklaşım, İngiltere ve Galler'deki devlet okullarında verilen din eğitiminde istifade edilmek üzere 80 ve 90'lı yıllara yayılan bir periyotta geliştirilmiştir. Meselenin teorik zemini Jackson'un bu çalışmada Türkçe çevirisini inceleyeceğimiz "*Religious Education: An Interpretive Approach*" isimli kitabında

---

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, e-mail: edepياهو85@gmail.com.

Geliş T. / Received Date: 01/01/2018 Kabul T. / Accepted Date: 16/02/2018.

ortaya konulmuştur. Konunun pratik tarafı ise yine Jackson ve bir grup araştırmacı tarafından Hindu, Hıristiyan, Sih, Yahudi ve İslâm inancında olan aileler ve çocukları üzerine yapılan alan çalışmalarına dayanmaktadır.

Jackson'un Türkçe'ye, *Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım* adıyla çevrilen eseri din eğitimi alanında oldukça önemli bir çalışmadır. Eser, bir giriş ve altı müstakil bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde (s. 11-18) yorumlayıcı yaklaşımın ortaya çıktığı ortam ve fenomenolojik yaklaşımla olan ilişkisinden kısaca bahsedilmektedir. Jackson burada ayrıca Warwick projesinin oluşumuna dair bazı ipuçlarına ve kitabın genel içeriğine değinmektedir.

Birinci bölüm (s. 21-50) fenomenoloji ve din eğitimi ilişkisini ele almaktadır. Bu bölümde fenomenolojik yaklaşımın tüm yönleri detaylı olarak tartışılmaktadır. Kökleri Husserl'a dek uzanan fenomenolojinin İngiliz din eğitimi tecrübesi açısından önemine değinilirken özellikle Ninian Smart ismi ön plana çıkmaktadır. Zira Smart, din araştırmalarında fenomenolojiyi çok fazla vurgulayan bir isimdir. Smart, bu yaklaşımını 1971'de İngiltere hükümeti için hazırlanan din eğitimi raporunda da sürdürerek din derslerinin tek din merkezli yapılmasına karşı çıkmaktadır.

Birinci bölümde fenomenolojik yaklaşıma yapılan eleştirilere de yer verilmektedir. Bu eleştiriler arasında inanç sahiplerinin güdülerine odaklanmama, dinlerin çok geniş ele alınması, farklı dinlerin ortak konularını bir araya getirme sonucu oluşan karışıklık, göreceli oluş gibi başlıklar bulunmaktadır. Jackson, her ne kadar bu eleştirileri tadil ederek cevaplama eğiliminde olsa da bize göre, fenomenolojik yaklaşımın birçok inancı karışıklığa yol açacak şekilde bir araya getirmesi yanlış bir tutumdur. Ayrıca Smart tarafından "paranteze alma" şeklinde sunulan kavram da eksiklikler barındırmaktadır. Zira bir kişinin karşı inancı anlamak için kendi inancını bir süreliğine paranteze alması, başarılması oldukça zor bir davranışı ifade etmektedir. Zaten Jackson paranteze almanın bu gibi eksiklerini fark ederek, kitabın ilerleyen sayfalarında din eğitimi esnasında paranteze almak yerine kişisel inancı ortaya koymayı önermektedir.

Fenomenolojinin güçlü yönleri de Jackson tarafından ele alınmaktadır (s. 45-46). Burada kişinin başka bir inancı ele alırken kendi varsayımlarını bir kenara koyması ve yorum yaparken yorumcunun şahsi durumunun da işin içinde olduğu fikri önemlidir. Zaten fenomenoloji de giderek "yeni bir tarz" geliştirerek ileride Jackson'un üzerinde duracağı antropolojik metotlara yaklaşmaktadır (s. 47).

İkinci bölümde yorumlayıcı yaklaşıma dayanak olarak kullanılacak olan antropoloji meselesi ele alınmaktadır (s. 53-78). Zira Jackson, fenomenolojinin yetersiz taraflarını ele alırken aslında yorumlayıcı yaklaşıma temel teşkil

edecek antropolojik metotları öne çıkarma gayesini gütmektedir. Bu metotlar içerisinde Clifford Geertz'in yorumlayıcı antropolojisine özellikle vurgu yapılmaktadır. Jackson, antropolojinin sömürgecilik ve pozitivist görüşlerle ilişkisini aktararak dini yaşantıyı yorumlamada başarılı olamayacağını belirtir (s. 54). Ancak Geertz'in yorumlayıcı antropolojisine ayrı bir yer açar. Çünkü Geertz, sosyal olayları bağlamından koparmadan ele almayı önemseyen bir düşündürüdür.

Geertz'in yakın ve uzak deneyim kavramları burada önem arz eder. Yakın deneyim, bireysel algılayışı ifade eden bir kavramdır. Uzak deneyim ise birey ve incelediği alanla ilgili uzman kişinin yaklaşımıdır. Başarılı bir anlama metodu bu ikisi arasındaki mesafenin yakınlığıyla ölçülebilir. Etnograf esasen, anlamak istediği kişiyi tam olarak anlayamaz. Onun anladığı, karşısındakini bir aracıyla anlamasından ibarettir ve bu anlama bile kuşkuludur (s. 60). Sonuç olarak Geertz'in etnografik yaklaşımı, Jackson tarafından eksik yönlerine rağmen din eğitimi için kullanılabilir düzeyde bulunmuştur. Zaten Warwick projesi etnografik metot adıyla işe koyulmuştur. Ayrıca Jackson'un yorumlayıcı yaklaşımının "yorumlayıcı kısmı" yukarıda tartıştığı metodolojik meselelerden neşet etmiştir.

Üçüncü bölüm dinlerin sunumunu tartışır (s. 81-110). Bu bölüm din kavramının Batılı ve oryantalistik dönüşümüne dair önemli bilgiler vermektedir. Din (religio), esasen Tanrı ve evrene yönelik bir tutumu ifade eden bir kavramdır (s. 83). Modern süreçte ise inanç ve pratikler bütünü olarak tüm sınırları belirlenen bir olgu gibi sunulmaya başlanmıştır. Bu sunumda sıkıntılı olan nokta, konuya yaklaşımın ötekini dönüştürmeye yönelik olmasıdır. Edward Said'in "Oryantalizm" anlatımından örnekler veren Jackson, konuyla ilgili bir diğer eksikliğin insanları "biz" ve "onlar" şeklinde ikili bir ayrım ile tasnif etmek olduğunu belirtir (s. 92). Zira güçlü olan ve olmayan temelinde yapılan tüm bu kurgular; dinin gerçek bağlamından kopararak akademik çalışmaya müsait, sınırları belirli bir kütle gibi sunulması sonucunu doğurmuştur. Bu yaklaşımın izleri dinlerin isimlerinde de görülebilir. Zira dinlerin modern anlamdaki isimleri, yine dönüştürücü ve tahakküm edici bir zihniyetle 19.yüzyılda belirlenmiştir. Jackson, dinin zaman içerisinde uğradığı bu dönüşümü aktarırken yine yorumlayıcı yaklaşımın ana iddialarını kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Çünkü ileride geleceği üzere yorumlayıcı yaklaşım, dinin dışarıdan tasvir edilen bir yapı olarak değil içeriden ve farklı farklı anlamlarla kavranabileceğini benimser. Yorumlayıcı yaklaşımın bu tutumu ait olduğu post-modern arka planla oldukça uyumludur.

Dördüncü bölümde (s. 113-145) çok kültürlü bir toplumda din eğitimi imkânı üzerine yapılan bir çalışma olan yorumlayıcı yaklaşımı desteklemek

için kültür, çok kültürlülük, etnisite, milliyet, ırk ve ırkçılık, antropolojide yapılan kültür tartışmaları gibi konulara yer verilmektedir. Bölümde bu konuların vurgulanması konuyu çok kültürlü toplum tartışmasına getirmek amacını taşımaktadır. Zira Jackson, İngiltere özelinde gerçekleştirilen çok kültürlü din eğitimi çalışmalarına bir katkı olarak yorumlayıcı yaklaşımı ortaya koymuştur. Ayrıca kültür ve ırk kavramları da din kavramı gibi modern dönemde bilinçli müdahalelere uğramıştır. Mesela bir toplum Batılı ölçütlere göre dışarıdan yeknesak olarak gözlemlenebilirken aslında kültürel çeşitliliği barındıran özelliklere sahip olabilmektedir. Dolayısıyla bu kavramlarda da bir çeşit kurgulama olduğu açıktır.

Beşinci bölümde (s. 149-185) yorumlayıcı yaklaşımın Warwick projesi bağlamında ana hatları ve bu projede kullanılan metotlarla yapılan çalışmalar ele alınmaktadır. İlk dört bölümde tartışılan yöntem, din ve kültüre dair tüm teorik alt yapının ne şekilde pratiğe aktarıldığı bu bölümde ortaya konulmuştur. Yorumlayıcı yaklaşımın oluşturulması esnasında öncelikle Hindu, Hıristiyan, Sih, Yahudi ve Müslüman çocuklarla etnografik metotlar eşliğinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda 8-13 yaşlarındaki bazı çocuklar gözlem, mülakat, fotoğraflama ve belge analizi gibi metotlarla incelenmiştir. Bu incelemelerden hareketle yorumlayıcı yaklaşıma dayalı yeni ders materyalleri hem öğretmen hem de öğrenciler için oluşturulmuştur. Böylece yorumlayıcı yaklaşım bizzat “kendi kervanını yolda hazırlayarak” kendisini test etmiştir. “Warwick Projesi” adını alan bu uzun süreçte proje ekibinde birçok uzman çalışmıştır. Ders materyalleri hazırlanırken doktriner ve oryantalistik söylemlen etkilenen bir yapı kurulmamasına özen gösterilmiştir. Burada Jackson ve ekibinin uzun soluklu bir çabası söz konusudur ve bu çaba takdire şayandır.

Altıncı bölüm (s. 189-221) özellikle yorumlayıcı yaklaşıma yapılabilecek muhtemel eleştirilere cevap vermesi bakımından önemlidir. Jackson’a göre bu eleştiriler iki başlıkta toplanabilir: Görecelilik ve indirgemecilik. Görecelilik adı altında yapılan eleştiriler, din eğitimi bünyesinde birden çok dine ve din içi farklı gruba yer verilmesinin yanlış olduğu fikrine dayanmaktadır. Böyle bir durumun din eğitimi alan kişilerde farklı dinlerin hakikat iddialarıyla muhatap olmak neticesinde kafa karışıklığına ve inanç krizine yol açacağı iddia edilmiştir.

Jackson, görecelilik bağlamında yapılan eleştirileri ciddiye almakla birlikte bunlara katılmamaktadır (s. 190-193). Ona göre proje kapsamında geliştirilen müfredat malzemesi ve içerik tam anlamıyla göreceli bile değildir. Ayrıca gençlerin tek bir dinin doğru olduğu gerçeğinden uzaklaştırıldığını iddia edenlerin fikrini “nostaljik” bulmaktadır. Zira gençler artık kültürel istikrar, yaygın tek bir din gibi kavramların cârî olduğu ortamlarda

yaşamamaktadırlar. Hatta “tek dinin hakikat olduğu zamanlar” söylemi bile tarihsel olarak şüphelidir. Artık dünya çoğulcu bir yapıda yaşamaktadır ve gençler farklı dinlerin hakikat iddialarıyla muhatap olacaklar diye tek tip şekilde düşünülen din eğitimi onları geleceğe hazırlamayacaktır.

Yorumlayıcı yaklaşıma “indirgemecilik” adı altında yapılan eleştiriler, herhangi bir din içindeki farklı yorum ve şahsi öykülere yer vermenin o dinin tutarlı bir bütün olduğu görüşünü zayıflattığı fikrine dayanmaktadır. Jackson, bu eleştiriye de katılmamaktadır (s. 197-200). Ona göre projenin ana görüşü, bir bütün halinde dinlerin varlık ve öneminin yok sayılmayacağıdır. Ancak tüm bütünlükler gibi dinler de birer inşadırlar. İçeriden bir kişinin dinin tabiatıyla ilgili fikri başka bir din müntesibinin aynı konuyla ilgili fikrinden farklı olabilir. Dinî yorum ve mezhepler, içeriden olan kişiler ve ona müntesip olmayarak dışarıdan yorum getirenlerin etkileriyle birlikte oluşmaktadır.

Robert Jackson’un eseri yorumlayıcı yaklaşımı kuşatıcı bir şekilde sunmaktadır. Ancak bu yaklaşımın bizzat kendisine eğildiğimizde bazı değerlendirmeler yapmak gerektiğini düşünüyoruz. Yorumlayıcı yaklaşım, dinlerin Avrupa merkezli bir algı yanılsamasına uğradığını iddia etmekte ve bunu anlatırken Edward Said’in *Oryantalizm* eserindeki “Doğuyu kendi görmek istediği pencereden görececek şekilde algılayan Batı” düşüncesine atıf yapmaktadır. Dinlere bakışı açısından, din içi algı gruplarının farklılığı ve kültürün yöresel unsurlarının dinlerin pratik tarafına yaptıkları katkı hususunda Jackson haklıdır. Ancak onun; gençlere tüm dinleri öğreterek, aslında dinler arasındaki farkların sanılanın aksine daha az olduğunu benimsetme çabasını yanlış buluyoruz. Ayrıca tüm post-modern din eğitimi yaklaşımları, aslında seküler kökenli arayışlardır. Özünde dini kültürel bir tevarüs aracı olarak gören bu yaklaşımlar, sosyal hayatta bir şekilde var olan dine yer bulma çabasının ürünüdür. Temelde tüm dinlerin hakikatin bir yüzünü temsil ettiği fikrine dayanmaktadır. Ancak bu yaklaşımların ülkemiz açısından uygulanabilirliği bulunmamaktadır. Zira ülkemizde din, “kendi sınırlarının farkında olma” konusunda Batı’dan farklı bir tarihî tecrübeye yaslanmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Jackson’un eseri modern din eğitimi literatüründe önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu eserin, orijinalinin yayımlanmasından 8 yıl sonra Türkçe’ye çevrilmesi din eğitimi alanında dünyada yapılan çalışmaları görme açısından oldukça önemli ve dinamik bir çabadır. Bu anlamda eser, farklı alanlardan konuyla ilgilenen kişilere uygun bir içeriğe sahiptir. Ancak eserin içeriğinin alan araştırmalarından ve sosyal bilimlerin tartışmalı konularından oluşması, okunmasını zorlaştıran bir husustur.

